

АЛЕКСЕЄНКО І. Г.,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового
та господарського права
(Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара)

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.10>

АНАЛІЗ МОТИВУ ТА МЕТИ ЗЛОЧИНІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу мотивів і мети злочинів, спрямованих на перешкодження журналістській діяльності. Автори докладно розглядають відповідні статей Кримінального кодексу України, які стосуються злочинів проти журналістів, та розкривають важливі аспекти їхньої кваліфікації. Стаття розглядає визначення мети таких злочинів, як перешкодження журналістській діяльності, посягання на свободу слова і вказує на їхню спрямованість на обмеження або припинення діяльності журналістів, що розпочалася, готується або знаходиться у стадії виконання. Автори аналізують можливі мети злочинних посягань, такі як обмеження прав і свобод журналістів, завдання шкоди їхній особі чи спонукання до відмови від публікації інформації. Крім того, стаття розглядає особливості кваліфікації злочинів, спрямованих на перешкодження журналістській діяльності, і вказує на важливі відмінності між різними видами таких злочинів. Стаття розкриває різні мети злочинних посягань на журналістів, такі як обмеження свободи слова, завдання шкоди, заборона публікації конфіденційної інформації, а також переслідування за професійною діяльністю. Крім того, стаття вказує на важливість захисту прав і свобод журналістів, які є важливими стовпами демократії та інформаційної вільності. Аналіз мотивів і мети злочинів проти журналістів є необхідним для судової оцінки таких подій та забезпечення справедливого захисту журналістів в сучасному інформаційному середовищі. Автор акцентує увагу на необхідності захисту прав і свобод журналістів як важливого аспекту суспільства. Загальний висновок статті полягає в тому, що аналіз мотивів та мети злочинів, спрямованих на перешкодження журналістській діяльності, є важливою складовою юридичного дослідження цього питання і має на меті підкреслити необхідність забезпечення безпеки та свободи журналістів в сучасному суспільстві.

Ключові слова: *свобода слова, свобода преси, перешкодження ЗМІ, професійна журналістська діяльність, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, мета злочину, суб'єктивна сторона злочину.*

Aliksieienko I. H. Analysis of the motive and purpose of crimes aimed at obstructing journalistic activity

The article analyzes the motives and purposes of crimes aimed at obstructing journalistic activity. The authors examine in detail the relevant articles of the Criminal Code of Ukraine relating to crimes against journalists and reveal important aspects of their qualification. The article examines the definition of the purpose of such crimes as

obstruction of journalistic activity and encroachment on freedom of speech and points out that they are aimed at limiting or terminating the activities of journalists that have begun, are being prepared or are in progress. The authors analyze the possible goals of criminal attacks, such as restricting the rights and freedoms of journalists, harming their personality or inducing them to refuse to publish information. In addition, the article examines the peculiarities of qualifying crimes aimed at obstructing journalistic activity and points out important differences between different types of such crimes. The article reveals the various purposes of criminal attacks on journalists, such as restriction of freedom of speech, causing damage, prohibition of publication of confidential information, and persecution for professional activities. In addition, the article points out the importance of protecting the rights and freedoms of journalists, which are important pillars of democracy and information freedom. An analysis of the motives and goals of crimes against journalists is necessary for the judicial assessment of such events and for ensuring fair protection of journalists in the modern information environment. The author emphasizes the need to protect the rights and freedoms of journalists as an important aspect of society. The general conclusion of the article is that the analysis of the motives and purposes of crimes aimed at obstructing journalistic activity is an important component of legal research on this issue and aims to emphasize the need to ensure the safety and freedom of journalists in modern society.

Key words: *freedom of speech, freedom of the press, obstruction of the media, professional journalistic activity, criminal offenses, criminal liability, purpose of the crime, subjective side of the crime.*

Постановка проблеми. У сучасному світі журналістика та інформаційна діяльність визнаються однією з основних складових демократичного суспільства. Однак журналісти, що здійснюють свою професійну діяльність, часто стикаються із загрозами і злочинними посяганнями на їхню роботу. Проблема злочинів, спрямованих на перешкоджання журналістській діяльності, є актуальною та важливою для дотримання принципів свободи слова, прав людини і правосуддя. Однак в українському законодавстві не завжди визначено чітко мотиви та мету таких злочинів, що може ускладнювати їхню правову кваліфікацію та застосування відповідних судових санкцій. Проблемою є неоднозначність та недостатня визначеність понять у Кримінальному кодексі України, що стосуються цих злочинів. Також, необхідно ретельно розглянути спеціальні статті, призначені для захисту журналістів, та визначити, чи враховують вони різноманітні мотиви та мети, що можуть спонукати вчинення таких злочинів. Тому, основною проблемою, що стоїть перед дослідниками та законодавцями, є встановлення чіткого зв'язку між мотивами та метою злочинних посягань на журналістів і визначення їхнього впливу на правову кваліфікацію та відповідальність винних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними теоретичними та методологічними засадами розроблення концепції професійної діяльності журналістів як складної категорії у кримінальному праві і кримінології були дослідження вчених як українських, так і іноземних. До числа цих дослідників включаються імена таких вчених-кримінологів, як Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, Я. С. Безпала, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голін, І. В. Грицюк, В. К. Грищук, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, І. С. Заєць, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. О. Книженко, О. Г. Колба, Т. В. Корнякова, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, О. М. Литвинов, С. С. Мірошніченко, Є. О. Письмений, В. І. Павликівський, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, П. П. Михайленко, А. В. Савченко, В. В. Топчій, В. В. Шаблистий, Н. С. Юзікова, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко і інші. Ці вчені внесли вагомий внесок у розвиток теорії та методології вивчення злочинів, спрямованих на перешкоджання журналістській діяльності, і допомогли сформулювати підходи до аналізу та класифікації цих злочинів.

Вони також досліджували вплив таких злочинів на журналістику та суспільство загалом. Ці дослідження були важливими для формулювання концепції та розроблення рекомендацій для покращення правового захисту журналістів та забезпечення їхньої безпеки в здійсненні професійної діяльності.

Мета цієї наукової статті полягає у вивченні та аналізі мотиву та мети злочинів, спрямованих на перешкоджання журналістської діяльності. Стаття спрямована на розкриття сутності цих злочинів, визначення їхнього впливу на журналістику та суспільство, а також на виявлення недоліків і неоднозначностей у законодавстві щодо цієї проблематики. Головною метою є сприяння покращенню правового захисту журналістів та забезпечення їхньої безпеки в здійсненні професійної діяльності, зокрема шляхом пропозицій щодо удосконалення законодавства та визначення рекомендацій для практичного застосування у судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального права мотив злочину концептуалізується як внутрішнє психологічне спонукання, що виникає з певних потреб і інтересів особи та спонукає її до вчинення суспільно небезпечних дій. Це внутрішнє спонукання викликає у людини бажання і рішучість скоїти злочинну дію. В контексті кримінального права мотив є рушійною силою злочину, її внутрішнім джерелом, тоді як сам злочин є лише формою вияву і об'єктивізацією цього мотиву.

Аналізуючи норми, передбачені Кримінальним Кодексом України, можна зазначити факультативний характер мотиву у складі злочину. Це означає, що спонукання, які підштовхують особу до вчинення злочину, можуть бути різними і не впливають на кваліфікацію злочину. Наприклад, мотивами можуть бути злість, неприязнь, користь, хуліганські наміри, бажання отримати підвищення по службі і так далі. Важливо враховувати, що законодавець враховує значимість і можливість встановлення мотиву, а також усвідомлення суб'єктом своїх дій при кваліфікації злочинної поведінки.

Деякі статті Кримінального Кодексу України вказують на зв'язок з професійною діяльністю журналістів, використовуючи термінологію, що підкреслює цей зв'язок. Це означає, що посягання на журналіста або його права у зв'язку з виконанням законної професійної діяльності кваліфікуються як переслідування журналіста або посягання на його права. Такі дії можуть бути вчинені під час професійної діяльності або навіть до її початку. Наприклад, журналіст, який отримав завдання на майбутнє журналістське розслідування, може стати об'єктом посягання з метою припинення його майбутньої діяльності. Такі дії кваліфікуються відповідно до Кримінального Кодексу України.

З позиції суб'єктивної сторони цих злочинів, ключову роль відіграють внутрішні процеси, які відбуваються в свідомості особи, що вчиняє умисне посягання на журналіста, його близького родича або члена сім'ї у зв'язку зі здійсненням цією особою законної професійної діяльності. Суб'єктивна сторона цих злочинів полягає в тому, що особа, яка вчиняє ці дії: 1. Усвідомлює, що її діяння спрямовані на завдання шкоди життю, здоров'ю або майну журналіста, який здійснює свою професійну діяльність. 2. Передбачає, що її дії можуть призвести або спричинити смерть, тілесні ушкодження або майнові збитки однієї з осіб, зазначених у законі [8, с. 72]. 3. Бажає настання таких наслідків або свідомо допускає їх настання.

При цьому важливим є зв'язок між вчиненням злочину і професійною діяльністю потерпілої особи. Іншими словами, злочинець повинен усвідомлювати, що його дії спрямовані саме на особу, яка займається журналістською діяльністю. Ця діяльність повинна бути важливою для мотивації вчинення злочину. Якщо злочинець не усвідомлює професійної діяльності потерпілої особи, то не може бути встановлено зв'язок між злочином і цією діяльністю, і відповідно, не може бути застосована стаття 348-1 Кримінального Кодексу України для кваліфікації злочину.

Мотиви та цілі, які визначені в частині 2 статті 171 Кримінального Кодексу України (щодо переслідування), а також в статтях 345-1, 347-1 і 348-1 Кримінального Кодексу України, не вказані напряму у тексті цих статей. Проте це не означає, що ці елементи та ознаки, що становлять суб'єктивну сторону цих злочинів, є необов'язковими для правової

кваліфікації. У науці кримінального права існує погляд, що обов'язковість або факультативність ознаки складу злочину не завжди пов'язана з її прямим згадуванням у тексті статті Кримінального Кодексу. Наукова думка в цьому питанні визнає, що жодна диспозиція статті Особливої частини Кримінального Кодексу не містить повний перелік всіх ознак, які характеризують відповідний склад злочину.

Будь-яка дія або бездіяльність особи завжди пов'язана з певною мотивацією або спонуканням до цієї поведінки [5, с. 71]. Важливо відзначити, що певні внутрішні мотиви, які визначають вчинення відповідного злочину, можуть бути різними – від негативних до соціально нейтральних або навіть позитивних. Вони не завжди є обов'язковими елементами ознаки складу злочину з точки зору кримінального права, проте враховуються при визначенні покарання особі, засудженій за злочин. У деяких випадках певні внутрішні мотиви та цілі є обов'язковими елементами складу конкретного злочину, і це враховується у законодавчих моделях злочинів. Однак, оскільки у деяких злочинів може бути різна мотивація та цілі, включення їх до диспозиції статей Кримінального Кодексу може бути складним завданням. Тому, в деяких випадках, законодавці обмежуються вказанням на зв'язок між посяганням і здійсненням законної професійної діяльності потерпілої особи, замість конкретизації мотивів та цілей, що можуть бути різними для різних випадків злочину.

Кваліфікація злочинів за ч. 2 ст. 171 КК України (в частині переслідування), ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1 КК України пов'язана з певними мотивами та цілями, які визначають суб'єктивну сторону цих злочинів. Відзначається, що такі мотиви можуть бути різними для різних випадків злочину. У випадку умисного вбивства у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, одним з поширених мотивів є помста [2, с. 73]. Помста визначається як акт заподіяння шкоди відповідно на шкоду, яка була заподіяна особі у минулому. Проте це розуміння помсти може бути звуженим, оскільки закон вказує на зв'язок злочину саме із законною професійною діяльністю журналіста. Якщо винна особа сприймає правомірне діяння потерпілої особи, яке торкається її інтересів, як образ і зло і реагує заподіянням шкоди, то можна вбачати момент помсти у її діях. Проте, здійснення посягання на журналіста як відповідь на його законну професійну діяльність виключає відповідальність за вказаними статтями КК України.

Відзначається, що не будь-яке посягання на журналіста з помсти буде автоматично кваліфікуватися за спеціальними статтями, призначеними для злочинів проти прав та свобод особи. Наприклад, просте умисне вбивство, як описане в ч. 1 ст. 115 КК України, може бути вчинене з різних мотивів, таких як помста, особисті неприязні взаємини, ревності, почуття жалю, на прохання потерпілого і інші. Тому, якщо посягання на журналіста має місце з мотиву помсти, який базується на особистих неприязних стосунках, то дії винного будуть кваліфікуватися за загальними статтями КК України, які відповідають за злочини проти прав та свобод особи. Важливо враховувати, що в багатьох випадках акти поведінки людини детермінують не одним, а декількома мотивами, і можуть існувати особисті неприязні стосунки між винним та потерпілим на ґрунті законної професійної діяльності потерпілого. Такі стосунки, хоча і мають «особисте забарвлення», все ж повинні кваліфікуватися за специфічними нормами, які стосуються посягання на журналіста. Помста, як мотив злочину проти журналістів, часто відноситься до дій потерпілого, які переважно є завершеними.

Мотиви злочинів, які пов'язані зі здійсненням потерпілим законної діяльності, можуть бути різноманітними і включати: 1. Помста: це акт заподіяння шкоди особою як відповідь на шкоду, заподіяну їй у минулому. Помста може бути мотивом для злочинів проти журналістів, які публікують інформацію, що ображає чи завдає шкоди винній особі. 2. Бажання припинити діяльність журналіста: у деяких випадках винні особи можуть бажати припинити розслідування чи публікації журналіста, які стосуються їхньої особистості або діяльності [1, с. 329]. У цьому випадку мотив збігається з метою вчинення злочину. 3. Бажання уникнути кримінальної відповідальності: винні особи можуть намагатися запобігти розголосу певної інформації, яка може спричинити їм кримінальну відповідальність. 4. Заздрощі: іноді мотивом може бути заздрощі до успіху чи популярності журналіста.

Важливо враховувати, що мотиви дій людини можуть бути різними і не завжди збігатися з цілями окремої дії. Також, одні й ті ж дії можуть мати різні мотиви в залежності від обставин і життєвого контексту. У випадках, коли злочини скоюються проти журналістів, їх мотивами можуть бути не лише помста чи бажання припинити діяльність журналіста, а й інші, які пов'язані з виконанням потерпілою особою своєї законної діяльності [7, с. 63]. Психологічне ставлення винної особи до вчинюваного посягання може бути обтяжене декількома мотивами, що загалом не виключає їхню кримінальну відповідальність за спеціальними статтями, призначеними для злочинів проти журналістів.

Мета злочину визначається як уявлення суб'єкта про бажаний результат або ідеальний образ майбутнього результату, якого він прагне досягти, вчиняючи суспільно небезпечне діяння. Тобто мета є психологічним аспектом дії злочинця і вказує на те, що він намагається досягнути в результаті своєї поведінки. У злочинах проти свободи слова та діяльності журналістів законодавець вказує на декілька цілей злочинного посягання, і це свідчить про те, що мета є важливою складовою юридичної конструкції цих злочинів. Тобто, визначення мети допомагає розуміти, чого саме злочинець намагався досягти своєю дією, і це може впливати на кваліфікацію та визначення покарання за вчинений злочин.

Аналізуючи частину 1 статті 171 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів, важливо звернути увагу на відсутність прямого зазначення мети злочинного діяння. Проте важливо розуміти, що характеристика цієї злочинної поведінки не може бути повною без аналізу мети, яку переслідує злочинець. Відмова правоохоронних органів від встановлення мети злочинної поведінки, пов'язаної зі знищенням технічних засобів журналіста або вилученням матеріалів, може призвести до неправильної кваліфікації подій, пов'язаних з порушенням прав журналістів. Мета злочину опосередковує засоби та характер дій злочинця і визначає напрямок його дій [4, с. 624]. У даному випадку, небезпека перешкодження полягає у створенні ситуації, в якій журналіст не може довести до загального відома суспільно значущу інформацію або навіть змушений поширювати певну, часто неправдиву інформацію проти своєї волі.

Встановлення мети злочину дозволяє відрізнити це злочинне діяння від інших правопорушень, таких як хуліганство, тілесні ушкодження тощо. Незважаючи на те, що сама дія, передбачена частиною 1 статті 171 КК України, вказує на перешкодження (деяким чином мета ніби «оживає» або «реалізується» через злочинну поведінку, набуває об'єктивних форм), відсутність встановлення мети злочинної поведінки винної особи може призвести до неправильного і неточного застосування закону. Основний аргумент на користь встановлення мети злочину полягає в тому, що це допомагає відрізнити перешкодження виконанню професійної діяльності журналіста від інших злочинних діянь та дозволяє належним чином кваліфікувати та розглядати події в контексті порушення прав журналістів [3, с. 12]. Це важливо для забезпечення права на свободу слова та діяльність журналістів в суспільстві.

Використання формулювання «у зв'язку зі здійсненням законної професійної діяльності» у статтях 345-1, 347-1, 348-1 та частині 2 статті 171 Кримінального кодексу України вказує на обов'язковість встановлення мотиву та мети кримінального правопорушення, які пов'язані з професійною діяльністю журналіста. Це важливо для коректної кваліфікації злочинів та забезпечення прав журналістів на свободу слова та діяльність. Вказана термінологія дозволяє відрізнити злочини, які спрямовані на перешкодження професійній діяльності журналіста, від інших кримінальних правопорушень, і покладає обов'язок правоохоронних органів та судів встановлювати мотив та мету злочинного діяння. Згідно з практикою, найпоширенішою метою скоєння посягань на життя, здоров'я, власність журналіста, а також його переслідування є перешкодження законній професійній журналістській діяльності потерпілого. Ця мета передбачає створення об'єктивних перепон, які унеможливають подальшу роботу журналіста або змінюють її напрямок, часто заради припинення журналістських розслідувань або унеможливлення розголошення певних інформаційних матеріалів. Наприклад, це може включати в себе судові заборони на публікацію, фізичні загрози, погрози життю, посягання на волю або власність журналіста.

Таким чином, мета перешкоджання фактично визначає, наскільки небезпечним може бути злочинне діяння в інтересах журналістів та які наслідки воно може мати на їхню професійну діяльність.

У частині 2 статті 171 (стосовно впливу) та частині 2 статті 375 Кримінального кодексу України законодавець прямо вказує на єдину можливу мету зазначених посягань – перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Це визначення, порівняно з частиною 2 статті 171 (щодо переслідування) та статтями 345-1, 347-1, 348-1 Кримінального кодексу України, вказує на те, що зазначені посягання спрямовані лише на діяльність журналіста, яка лише розпочалася, готується або знаходиться в стадії виконання. Злочини, які стосуються обмеження журналістської діяльності та є реакцією на вже завершену журналістську діяльність, підлягають кваліфікації на загальних підставах, що встановлюють відповідальність за злочини проти прав і свобод особи [6, с. 372].

Особливу увагу слід звернути на розгляд злочинної мети статті 349-1 Кримінального кодексу України, яка стосується захоплення журналіста як заручника. Зазначена кримінально-правова норма є спеціальною щодо загальної норми захоплення заручників (стаття 147 Кримінального кодексу України). На перший погляд, основною відмінністю складів злочину, що розглядається, є категорія потерпілих, стосовно яких здійснюється захоплення або тримання як заручників. Це журналіст, його близькі родичі або члени сім'ї. Проте аналіз мети злочинного посягання вказує на більш суттєві відмінності в зазначених складах кримінальних правопорушень. Зокрема, стаття 147 Кримінального кодексу України передбачає мету захоплення або тримання заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Стаття 349-1 Кримінального кодексу України, навпаки, вказує на мету спонукання журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Таким чином, захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів або членів сім'ї має на меті спонукання до дії або відмови від неї лише одного адресата – саме цього журналіста. Такі особливості та відмінності варто враховувати при застосуванні відповідних норм Кримінального кодексу України.

Висновки. Таким чином, законодавство України містить визначення та класифікацію злочинів, які спрямовані на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Уточнення законодавця щодо мети таких злочинів вказує на те, що вони спрямовані на обмеження чи припинення діяльності журналістів, яка лише розпочалася, готується або знаходиться у стадії виконання. Метою цих злочинів може бути обмеження прав та свобод журналістів, завдання фізичної, майнової або моральної шкоди журналістам, а також спонукання до відмови від публікації конкретної інформації, проведення розслідування або публікації спростування. Законодавство також передбачає спеціальні статті, які регулюють захоплення журналіста як заручника, що має на меті примусити його до дій або утримання від них. Важливо враховувати відмінності між різними видами злочинів, що спрямовані на перешкоджання журналістській діяльності, які можуть мати важливий вплив на кваліфікацію і застосування відповідних статей Кримінального кодексу України. Дотримання закону і захист прав і свобод журналістів є важливим аспектом в гармонійному суспільстві, і аналіз мотивів та мети злочинів, спрямованих на перешкоджання журналістській діяльності, є важливою складовою юридичного дослідження цього питання.

Список використаних джерел:

1. Васильєв А. Суб'єктивна сторона злочину. Кримінологічний довідник / за наук. ред. О. Бандурки; за заг. ред. О. Джузі та О. Литвинова: довідкове видання. Харків : Діса плюс, 2013. С. 329–331.
2. Вереша Р. Умисел і його види (коментар до ст. 24 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 73–78.

3. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкодження журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. № 12. С. 12–15.
4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Сташиса, В. Тація. Київ : ІнЮре, 2003. 1196 с.
5. Морквін Д. А. Історичний аспект кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25. С. 71–77.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. Джужі, А. Савченка, В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
7. Савченко А. Мотив і мотивація злочину. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
8. Шаблистий В., Коломієць В. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2017. 164 с.

